

A MUNKÁSOSZTÁLY IZLÉSE

A munkásosztály tudatának, esztétikum iránti érzékének alakítása, formálása mindig megkülönböztetett feladata volt a szocialista magyar művelődésnek. Igaz, e művelődés harminc esztendő történetében mindig más-más intenzitással, eszközökkel, módszerekkel történt ez a kulturális forradalmakra jellemző, tudatosan vállalt művelődéspolitikai beavatkozás.

A szocializmus építésének jelenkori szakaszában a kultúra, a művelődés iránti igény /szükséglet! / nemcsak fokozódott, hanem differenciálódott. A jó-izlés társadalmi presztízse napjainkra a szocialista közművelődés központi kérdésévé vált. És mennyivel inkább az a vezető osztály soraiban, a különböző munkásrétegek között! A munkásosztály izlésének helyzetelemzése, vizsgálata tehát szocialista művelődésünk /művelődéspolitikánk/ egyik kulcskérdése.

Előadásom címe - "a munkásosztály izlése" - azt sugallhatja, hogy részletesen elemezzük ez osztály olvasói érdeklődésének, látáskulturájának, zenei igényességének szintjét, fejlődését a nyolc osztályt el nem végzett segédmunkásoktól, az érettségivel rendelkező szakmunkásokig. Nem ezt tesszük. Mindez

több-kevesebb részletességgel, árnyaltsággal megtalálható a nagy számu, témával foglalkozó tanulmányokban; H. Sas Judit, Losonczi Ágnes könyvein át Kamarás István népszerű dolgozataiig, vagy Németh Lajos, Vitányi Iván elmélkedő, problémafeltáró törekvéseiig.

A szociológiai közelítés helyett jelen esetben sokkal szerencsésebbnek véljük néhány olyan vitatható és vitatott elvi kérdésről szólni, amely kérdések szorosan kapcsolódnak a munkásság izlésének, egész műveltségének problematikájához.

Induljunk ki egy kézenfekvő, s e témán belül aligha megkerülhető kérdésből: keressünk választ arra, amire már a XVII-XVIII. század fellendülő izléskutatása is - Stanislaw Pazura^{1/} lengyel esztétikátörténész, izléskutató kimutatása szerint - választ keresett, nevezetesen: a jó izlés bizonyítására milyen lehetőségek és eszközök állnak rendelkezésünkre... S amikor erre keressük a választ, előkerülnek azok a problémák is, amelyek felvetését jeleztük.

Az első kérdésre a felelet egyértelmű: a munkásosztály izlése fejlődhet, fejlődött és fejlődik, alakul, formálódik napjainkban is. Ez mennyiségileg mérhető, egész sor példával illusztrálni is lehetne. De elégedjenek meg csupán néhány példával a saját kutatásainkból. A debreceni Közművelődési Közkönyvtárnak 1932-ben 2520 fős olvasótábora volt. Ezek között mindössze 3.43 % volt munkás, és 1.94 % gazdálkodó /ez volt a kü-

lőnböző paraszti rétegek jelölése ebben az időben/. Ugyanakkor a mintegy 120.000 fős Debrecen dolgozó lakosságának 8-10 %-a volt munkás, és 16-18 %-a paraszt. Vagyis az összlakosság közel 30 %-át kitevő két alapvető osztálynak a művelődésben való részesedése - a könyvtári tagság alapján - alig érte el az 5 %-ot.^{2/} És ha tovább differenciálnánk rétegek szerint, arra jönnénk rá, hogy a 3 %-ot alig meghaladó munkások és a 2 %-ot el sem érő gazdálkodók is a két osztály jobb módú, tehetősebb rétegeiből került ki. Vagyis éppen a legszegényebbek azok, akik még a könyvtárig sem jutottak el. S mint ismeretes, ilyen vagy ehhez hasonló volt a helyzet országosan is. Könyvásárlásról, házikönyvtárról ezeknél a rétegeknél egyáltalán nem is beszélhetünk. A Biblia, néhány kalendárium jellegű kötet, A Tolnai Világlapja, s egy Petőfi kötet már kifejezett érdeklődést mutatott.

De hol vagyunk ma már azoktól az időktől, amikor a munkásrétegek zömét például a komoly zene, a képzőművészet egyáltalán nem érdekelte! A kevés számú olvasó között is két alapvető típust lehetett megkülönböztetni. 1. akik azért olvastak csak, hogy szórakozzanak, töltsék az időt. Ösztöneik, szenvedélyeik kielégülését várva a könyvektől. Ezen igényeknek érthető módon, a ponyva és egyéb fércművek feleltek meg. 2. akik keserű, hányatott sorsuk elől a könyvek álmvilágába szerettek volna menekülni, legalább itt keresve, s remélve boldogságot.^{3/} Joggal írta róluk 1937-ben Kassák Lajos: "... napjainkban az olvasás tulnyomó nagy részben narkotikum, menekülés".^{4/} Földes Ferenc

pedig így írt: "A kisemmizettségből, a szürkeségből az álmokba és az izgalmakba menekül a kisember. A modern korban élő szegényeknek és kisembereknek olyan a ponyva, mint a kínai néptömegeknek az ópium."^{5/}

Az idősebbek számára mindez rossz emlék, a fiatalabb generáció számára történelem. Innen valóban - alig egy emberöltő alatt - messzire jutottunk. És ma már ezt természetesnek is vesszük. Mint ahogy azt is, hogy a holnap minden bizonyosan a mán is tüllép.

1966-ban pl. négy debreceni üzemben végeztünk felméréseket a munkások között. Mintegy 24-26 %-uk volt akkor rendszeresen olvasó.^{6/} A "Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon" c. kiadvány - a 60-as évek első felének helyzetét elemezve - 22 %-ra teszi a rendszeresen, 43 %-ra az időnként és 34 %-ra az egyáltalán nem olvasó munkások számát.^{7/}

Az 1968-ban, Mándi Péter által írt, és a KTKK Piackutató Csoportja által közreadott "A munkások és a könyv" c. kiadványban már 35 %, a rendszeresen olvasó munkás, s 37 % az, aki nem olvas.^{8/} Kamarás Istvánnak a NPI gondozásában 1969-ben közreadott "A munkások és az olvasás" c. munkája pedig már több mint 40 %-ra teszi a rendszeresen olvasó munkások számát, s kimutatja, milyen jelentős, meghatározó különbségek vannak a különböző iskolázottsági szintű munkások között.^{9/}

Az olvasás gyakorisága

	8 általá- nos alatt	8 álta- lános	érettsé- gizett
rendszeresen olvas	29,2 %	51,9 %	72,2 %
nem olvas	48,2 %	17,6 %	9,- %

Ebből világosan kitűnik, hogy a 8 osztály elvégzése döntő jelentőségű, szinte vizválasztó az olvasásban, művelődésben. Napjainkra tehát a munkásoknak mintegy 50 %-a /fele! / több-kevesebb rendszerességgel olvasó emberré vált. A mennyiségi fejlődés tehát egyenesvonalúnak mondható. Az "olvasni, olvastatni" célját részben már sikerült megvalósítani. Bár átlagolt kép ez, s tudatában kell lennünk annak, hogy éppen a szakképzetlen munkásrétegek /segéd, betanított munkások/ azok, akik a legiskolázatlanabbak is, még az átlagszám /50 %! / felét sem érik el olvasási kulturájukban!

Igy tehát még mennyiségi gondjaink is vannak az olvasatásban. Az egyáltalán olvasni, "mennyit" olvasni kérdése azonban szorosan összefügg a "mit" és a "hogyan" olvasni kérdésével. Bár dialektikus kapcsolat van a mennyit, mit és hogyan között, időben mégis egymásra is épültek. Hiszen ismeretes, hogy a 40-es évek végén, 50-es évek elején kétségtelenül a "mennyit"-en volt még a hangsúly. A 60-as évekre /annak is inkább második felére! / a "mit" szorgalmazása a jellemző, s csak a kulturális forradalom harmadik évtizedé-

ben jutottunk el társadalmi méretekben a hogyan olvasás méréséhez, differenciáltabb olvasási módszerek kidolgozásának igényéhez, átadásához.

Említettem, hogy mennyiségi gondok is vannak még a munkásosztály izlése - olvasási intenzitása tekintetében. S ez egyáltalán nem lebecsülendő, elhanyagolható kérdés. Mégis úgy vélem, hogy jelenünkben már a mit és főképpen a hogyan jelenti a nehezebb problémát. Bár Kamarás István, Gondos Ernő és mások tanulmányai, valamint saját felméréseink tapasztalatai is meggyőzően bizonyítják, hogy már a mit kérdésében is történtek változások. Főképpen a 60-as évek elejétől indult meg ez a folyamat, amikor a romantikusok iránti meghatározó vonzalom helyébe egyre több munkásnál a mai magyar irodalom olvasása lépett, a jelen kérdéseinek, problémáinak felismerésével-érzékelésével együtt. A későbbiekben pedig a modern világirodalom alkotásaival is kiegészült ez az olvasási lista. Az olvasó többség azonban még mindig nem jutott el idáig.

Természetesen lehet azon vitatkozni, hogy hol "szorít jobban a cipő", azoknál-e, akik még egyáltalán nem jutottak el a könyvhöz, vagy nem úgy jutottak el a könyvhöz, mint rendszeres műveltségadó, katarzist jelentő élményhez, akiknél a műveltség megszerzését Passuth László, Dallos Sándor, vagy Zsigray Julia művei, a katarzisélményt pedig Dumas, s Jókai Mór romantikája jelenti.

Mindenesetre, a "mit" és "hogyan" alakulását éppen úgy befolyásolják a különböző tényezők, mindenekelőtt a társadalmi tényezők hatásai, ahogyan a műveltséghez, a könyvhöz való eljutást, a "mennyit" is. Pozitivan és negativan is, természetesen. A 60-as évek végén jelent meg Balogh István "A munkásifjuság helyzetéről és társadalmi szerepéről" című kis könyve.^{10/} Számomra rendkívül tanulságos volt az, ahogyan a tudományos-technikai fejlődés és a munkásifjuság kapcsolatát elemezte. Ebben egyfelől világosan megfogalmazódik, hogy a munkásosztály sorsa össze van kötve a termelési eszközökkel, ezért alapvető érdekei végső soron igénylik és megkövetelik a termelési eszközök technikai színvonalának minél gyorsabb emelkedését, hiszen ez saját felemelkedésének is döntő forrása. Másfelől viszont a KSH mikrocenszusainak adataira hivatkozva - amelyek a 60-as évek első felének helyzetét rögzítik - az alábbi adatokat közli. A gimnáziumi érettségivel rendelkezők 19,9 %-a és az ipari érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők 8,6 %-a nem tartja szükségesnek a megszerzett végzettséget munkája ellátásához. Ebből úgy tűnik, mintha túlképzés lenne. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy hány fiatal szakember /mérnök, közgazdász, technikus stb./ panaszkodik napjainkban, hogy nem végzettségéhez méltó, végzettségének megfelelő munkát végez - némi meggondolatlansággal általános túlképzésről beszélhetnénk.

Csak hogy itt meg kell különböztetni - ahogyan Balogh István is teszi - a szakképzést és az általános képzést. Ha ezt tesszük, megállapítható, hogy a túlképzés néhány szakmára vonatkoztatható csupán, másrészt már a jelen is azt követeli tőlünk, hogy a jövő

igényével is gondolkozzunk. Mindent összevetve, szakemberképzésünkben valóban élenjárunk. Ugyanakkor az a néhány százalék, aki valóban nem végzettségének és képességének megfelelő helyen dolgozik, s még a megtanultakat sem tudja kellő mértékben kamatoztatni, beszűkül, visszafejlődik, ami más irányú tevékenységére és izlésére is kihat, kihathat. Azonban nem ez a mi fő kérdésünk, problémánk.

Az igazi problémát viszont az általános képzés veti fel. Hiszen még a 60-as évek közepén is az állami iparban dolgozó 18 és 25 év közötti munkások mintegy 20 %-a nem végezte el az általános iskola 8. osztályát sem. /Középiskolát 7-8 % végzett./ A 25. éven tuliáknál ennél is rosszabb a helyzet. A 70-es évek elején nem is volt megfelelő érdeklődés a dolgozók iskolája iránt. Ugyanakkor már utaltunk arra, hogy a művelődésben a kiválasztó éppen a 8. általános elvégzése. És nem kell hangsúlyoznunk, hogy a szakképzés - amely területen tehát általában jól állunk - csupán az ismeretszerzés meghatározott területeire korlátozódik. Az esztétikum jobb megértését, megélését, a jó izlés kialakulását az általános képzés tudja első sorban segíteni. A jó izlés formálódása szempontjából tehát az általános képzés foka, szintje a meghatározó. Hiszen, ha - példánknál maradva - a részben iskolázott el is jut a könyvhöz, legjobb esetben teljesíti is a mennyiséget az olvasásban, a minőségben, a "mit"-ben és a "hogyan"-ban - ahogyan ezt a különböző hatásvizsgálatok is igazolják - nem tud előbbre lépni. Itt válik ez politikai kérdéssé, a művelődéspolitikai lényeges

problémájává. Iskolázottság és izlés, műveltség és izlés ugyanis elválaszthatatlanul összefüggnek. Vagy itt van egy másik példa: a világnézet, világkép, világszemlélet és az izlés összefüggéséről. Hazai és nemzetközi szakirodalomban egyaránt van példa arra, hogy úgy állítják be ezt a kérdést, mintha az embernek a világnézeti és az esztétikai értékelő, ítélkező tudati szférája nem különbözhetnének tartósan egymástól.^{11/} Vagyis a haladó világnézet maga után vonja a jó izlést és fordítva - mondják. Azért tartjuk ezt veszélyes elméletnek, mert azt hitetjük el politikailag érett, iskolázott, világnézetiileg fejlett emberekkel, munkásokkal, hogy nekik az izlésük is jó, s a jó izlés megszerzésének érdekében semmit nem kell tenniük. Természetesen összeeshet a kettő, mint ahogy nagyon sok esetben össze is esik; azoknál elsősorban, akik a jó izléshez szükséges esztétikai ismeretek megszerzésén is már tuljutottak. Egyébként éppen empirikus tapasztalataink szolgáltatnak megannyi példát arra, hogy politikailag iskolázott, világnézetiileg fejlett emberek, munkások izlése megrekedt a magyar nótáknál, vagy az operettnél a zenében, megrekedt a giccsnél a képzőművészetben, s a lektürnél az irodalomban. Vagy sok a kettős tudattal rendelkező is közöttük; akiknél jól megfér egymás mellett a giccs és Munkácsy, a modernnekig azonban már nem képesek eljutni.

Másik oldalról közelítve, az is ismeretes, hogy a jelenben és a múltban is előfordult, hogy retrográd világnézetű ember remekműveket alkotott. Gondoljunk a királypárti, roya-

lista Balzacra, vagy a vietnami agressziót helyeső, azt támogató Steinbeckre. Következik ez már a tudati szférák egyenlőtlen fejlődésének közismert marxista tételéből.

Ugyanakkor aligha tagadható a különböző tudati szférák hosszú távon való egymásra hatása. Ám ez nem automatikus. A jó irodalmi ízléssel rendelkezőt, hogy képzőművészeti ismereteit is fejlessze, inspirálhatja, hogy látáskulturájában is a jó ízlést sajátjává akarja tenni. Így elképzelhető ez a világnézetnél és az ízlés esetében is. A politikailag, világnézetiileg csiszolt munkás törekszik egyéb ismereteit is tágítani. A haladó világnézet azonban önmagában, automatikusan nem hozza meg a jó ízlés iránti érzéket is. /Szeretnék minden félreértést elkerülni. Ezért hangsúlyozom, hogy az ízlés nem egyenlő csak az ismeretek megszerzésével. Mint ahogy nem valami önmagában létező intuitív képesség sem. Ám a tudás, az ismeret elősegíti a jó ízlés kialakulását. Szántó Miklós után - szabadon - úgy is fogalmazhatnánk, hogy minél elmélyültebb, szélesebb a tudása valakinek, annál magasabbra jut el azon a lépcsőfokon, amely a jó ízléshez vezet./^{12/}

Természetesen az is igaz, hogy az ember diszpozíciókkal születik. Már a család önmagában is több választási lehetőséget kínál az egyénnek. Ugyanakkor az emberben több ízléskör együttélése is megfigyelhető. Ez ugyanúgy természetes, mint ahogyan az is, hogy az ízlés és az esztétikai ítélet az egyénél nem esik mindig egybe. Van, aki esztétikai ítélete szerint

Petőfit fogadja el a legnagyobb magyar költőnek. Szabad óráiban azonban ízlése szerint Tóth Árpád vagy Juhász Gyula verseit olvasgatja, mert őket szereti, egyéniségéhez, lelkületéhez ők állnak közelebb. Az ember ízlésében tehát a szabad választás lehetőséget nyitva áll. Elismerhetem én Thomas Mannt nagy írónak, ha nem az én ízlésem szerint ír, s nekem pl. Hemingway tetszik. Azonban ez a választás a jó ízlésű embernél csak az esztétikum, az esztétikai ítélet szabta határon belül lehetséges: József Attila és Ady Endre, John Osborne, vagy Max Frisch, Bartók Béla, vagy Kodály Zoltán, Somogyi József vagy Pátzay Pál között. Itt a választás a jó ízlés határain belül történik.

De ha valaki Németh Lászlót összekeveri P. Howarddal, vagy az olcsó könyvtár sorozattól nem tudja megkülönböztetni a Friss újság zsibogói, pult alatt kapható példányait, az kifejezetten rossz ízlést jelent. A lektürt, a ponyvát olvasó, a giccsben gyönyörködő ízlését esztétikai ítélettel nem igazolhatom. Éppen ezért a jó ízlés határán kívülre kell rekesztenem. /Azt mondtam, hogy az ízlést az esztétikai ítélet igazolja. A szakirodalomban nagyon sokszor ízlés-ítéletről olvasunk, vagyis arról, hogy az ízlés egyenlő az ítélettel. Egyre többen választják azonban külön az ízlést az ítélettől. G. Apreszjan pl. úgy véli, hogy az ízlés megléte előfeltétele az ítélet kialakításának.^{13/} Itt tehát az ízlés és az ítélet között dialektikus kölcsönhatás van. A jó ízlés előfeltétele a helyes ítéletnek. A jó ízlést "visszaigazolja" a szigorú normákon nyugvó esztétikai ítélet is./

Természetesen ez a diszpozíciókkal induló ember - akitől példámban beszéltem - egyaránt hajlamos lehet a jó ízlés elsajátítására és meg is rekedhet ízlése. Ebben a már hangoztatott társadalmi tényezőknek döntő szerepe van. Sokszor hangoztatjuk az életmód változásának fontosságát az ízlés alakulásában. Olykor mégis hajlamosak vagyunk csak kulturális, művelődési kategóriákban gondolkodni, valamiféle aufklárizmus hatására a művelődési javakban rejlő össz-emberi lehetőséget tulbecsülni. Előfordul, hogy kulturális eszközökkel akarunk olyan kérdéseket is megoldani, amik egyéb társadalmi képződmények feladatai. Ilyenkor jutunk el aztán a látszat-megoldásokhoz. Itt van pl. a szocialista brigádok kulturális vállalásainak, vagy egyéb munkás művelődési mozgalmak példája, mint Hajdu-Biharban a Korunk Valósága. Ezek - amellet, hogy igen helyesen, igyekeznek megoldani a munkásosztály művelődését - több vonatkozásban problematikussá, formálissá váltak.

Nézzünk egy példát! Van Debrecenben egy minden vonatkozásban jól működő középüzem, ahol sok nő dolgozik. Sok az érettségizett szakmunkások száma. Döntő többségüknek igényük van a művelődésre, ízlésük csiszolására. Ám a nőknek ugyancsak döntő többsége családjára, akik munka után óvodába, bevásárolni, hazafele sietnek. Szívesen részt vesznek brigád megmozdulásokon alkalmanként. A szocialista brigádok vetélkedőjének előírásai viszont állandó, permanens művelődésre serkentenek, hiszen a vetélkedők a helyi selejtezőktől a megyei döntőig egész éves munkát, felkészülést jelentenek. A következő évben pedig kezdődik mindez előlről. Így hát ebben az esetben a folyamatos műve-

lődés helyes követelménye szembekerült a dolgozó nők kevés szabadidejével, ütközött családi, gyermekei iránti kötelezettségek teljesítésével. Bizonyíték: azok a brigádok is, akik jó helyezéseket értek el, azt kérték: - ne minden évben ugyanazon brigádok versenyezzenek. Kerüljön minden második, harmadik évben rájuk csak a sor. Pedig az üzemvezetés különböző anyagi és erkölcsi ösztönzőkkel is támogatja, szorgalmazza a részvételt. Ugyanezen üzem igazgatója, párttitkára, s néhány vezető munkatársa így fogalmazta meg a tanulságokat: Összességében hasznos lenne pl. a Korunk Valósága szocialista brigád vetélkedő. De csak akkor, ha az valóban önkéntes és ha nem "profikat" akarunk versenyeztetni. Itt már sokszor a versenyen van a hangsúly - nem a művelődésen. Igazat kell adnunk nekik.

Két évvel ezelőtt ugyanezen üzemben a kérdések között olyanok is szerepeltek, mint pl. az, hogy Radnóti Miklós kézíratait milyen körülmények között, mikor, hol találták meg. Kérdezzük! az ilyen lexikálisnak mondott kérdések - amelyek megválaszolása szakemberekre tartozó feladat - mennyiben segítik a szép érzék, a gondolkodási képesség, a jó ízlés fejlődését? Vonzanak-e az ilyen melléfogások, vagy taszítanak...

Ezen példákából is kiviláglik, hogy egyfelől a társadalmi tényezőknek, másfelől a módszereknek mennyire meghatározó szerepük lehet a munkások művelődésében, ízlésük alakításában. De kiviláglik az is, hogy ahol nincsenek megteremtve a feltételek

a permanens művelődésre, ott ezeken a szorgalmazott vállalatokon minél hamarabb tud akarnak lenni, ott nyűgnek érzik, - s ahogyan ezt el is mondták nekünk - nem pedig benső meggyőződésből, igényből fakadónak. Mert ha nem vesszük figyelembe, mennyit bír az ember - jelen esetben, hogy a családanyák menyire képesek az éveken át megújuló versengésre - akkor helyes céljaink visszájára fordulhatnak. Nem beszélve, hogy a művelődés eszközével egyáltalán nem oldjuk meg problémáikat. A példát pedig olyan helyről hoztuk, ahol jól, rendben megy minden. Így megengedhették maguknak azt is, hogy őszinték legyenek.

Tisztelt Hallgatóság!

Az eddigiekben azt igyekeztünk bizonyítani, hogy a munkásosztály izlése fejlődött és fejlődik. Elsősorban az olvasás, a könyvhöz való viszony példáján keresztül rámutattunk arra is, hogy a művelődéshez, a könyvhöz való eljutás dialektikus összefüggésben van a mivel művelődni /mit olvasni/ és a hogyan művelődni /olvasni/ kérdésével. Láttuk azt is, hogy olykor legnemesebb céljaink is visszájára fordulhatnak, s hogy a művelődés egyoldalú erősítése, ott, ahol meghatározóan más gondok vannak még, nem mindig céljainknak megfelelő, nem mindig eredményes. Közben utaltunk az egyéni izlés néhány sajátosságára, specifikumára. Hangoztattuk az életmód, a társadalmi tényezők meghatározó szerepét az izlés formálódásában, s rámutattunk az izlés és a műveltség, az izlés és tudás, ismeretek szoros kapcsolatára.

Említettük, s számokkal illusztráltuk az olvasásban való mennyiségi fejlődést a munkások között. Utaltunk arra is, hogy az olvasás minőségében a 60-as évek elején kedvező folyamat indult el /a magyar irodalomhoz, a modern világirodalomhoz közelítése a munkásoknak/.

Véleményünk szerint ennek a kedvező folyamatnak a lendülete azonban - a "mit" és a "hogyan" kérdésében - megtört a 60-as évek legvégén, s a 70-es évek első éveiben. Többen az új gazdasági irányítási rendszernek /mechanizmusnak/ rótták fel ezt a kultúrában ideológiailag, politikailag veszélyesen jelentkező piaci szemléletet.

Nézzünk néhány példát azokból a nyíltan is folyó vitákból, amelyek az izlés nevelését - alakítását /s így a munkáosztály izlésének formálását is/ közvetlenül érintették. E viták - amellet, hogy egyértelműen bizonyították a széleskörű felelősséget, a szocializmus féltéséből fakadó tudatos kiállást a szocialista művelődési és művészeti eszmények mellett - arra is rámutattak, hogy elsősorban a kispolgári élet-szemlélet ujratermelődéséből következő üzleti szellem a kellenél is nagyobb mértékben felszínre került.

Különösen éles viták folytak - az izlést döntő mértékben befolyásoló - a könyvkiadás területén. "A gazdaságirányítás új módszereinek alkalmazása a kultúra területén torz, gyakorlati kivitelezés zsákutcájába tévedt!"^{14/} - írta Kardos György, a 72.238/1967. Kiadói Főigazgatósági rendeletet bírálva. /A

gazdasági mechanizmus alkalmazása a könyv-szakma területén./

A viták meglehetősen sokszor hivatkoztak Marxra: "A kultúra értékei nem árúk!" Még Lukács György is beállt a vitakozók táborába, s ilyen mondatokat fogalmazott meg: "...még a személyi kultusz korszaka is respektálta", már mint az említett marxi tételt. /Kortárs, 1969. 4. szám/

Vajon indokoltak voltak-e az ilyen súlyos megfogalmazások? Nézzünk néhány példát: 1964-ben a prózában Jókai Mór: Az aranyember c. műve jelent meg legnagyobb példányszámban /110.000/, 1969-ben azonban már Rejtő Jenő /P. Howard/: Egy bolond száz bajt csinál c. fércműve 221.000 példányban. Második helyet Agatha Christie: Holttest a könyvtárszobában c. könyve 182.000 példányban.^{15/}

1970-ben 40.000 példányon felül 90 szépirodalmi könyv jelent meg Magyarországon. 18 közülük művelődéspolitikai céljainkkal ellentétes. Mégis összpéldányszámuk kerekén 1.730.000, valamennyi regény. A többi prózai mű - 362 könyv - 6.000.000 példányban jelent meg. Az arány önmagáért beszél: a 18 detektív és kalandregény az összprouzai termelés példányszámának 1/5-e volt.^{16/}

A példák azt bizonyítják, hogy bár a lektúr eluralkodásáról nem beszélhetünk, rohamos előretöréséről azonban igen. Voltak pedig, akik ennek várható következményeire előre, nyil-

vánosan is rámutattak. Szombathelyi Ervin például így irt: "A vállalatok nyereségérdekeltűek lesznek, ezért természetesen a könnyen eladható, jó üzleti haszonnal járó könyveket akarják venni. Ilyen formán a kereskedelem is ebbe az irányba befolyásolja a kiadói tevékenységet. Márpedig tudjuk, hogy a kultúrában nem mindig esik egybe a jó és a keresett."^{17/}

Nem mindenki látta természetesen így a helyzetet. Pl. Varga Sándor arról irt, hogy "művelődésügyünk számára még nem azok képezik a legfőbb veszélyt, akik véglegesen megrekednek a lektürnél, és arra a bizonyos továbblépésre egyáltalán /azaz soha, egész életükben/ nem lesznek hajlandók, hanem azok a semmit sem olvasók, akik meg is rekednek e semmit nem olvasásnál."^{18/} Más helyen pedig egyenesen kétségbevonja az üzleti szellem eluralkodását, a lektür - belletrisztika veszélyes terjedését könyvkiadásunkban és könyvkereskedelmünkben." Lehet, hogy a kalmárlelkület beszél belőlem, sőt, hogy könyvkereskedői létem már torzítja tudatomat, de én ilyen veszélyt nem látok."^{19/}

A vita természetesen szélesebb ivben hullámozott, s egész kulturális forradalmunk menetének "hogyan továbbját" érintette, ebben természetesen az izlésformálás hogyanját is.

Ugy véljük, veszély nem volt, de olyan káros tendenciák igen, amelyek éppen az izlés, a jó izlés befolyásolására voltak káros hatással a munkásosztály soraiban is. Az MSZMP mű-

velődés és művészetpolitikájának irányítói időben felfigyeltek erre. "Megjelentek külföldről átvett és hazai silány izlésromboló, károsan ható művek is. E negatív jelenségeket határozottan vissza kell szorítani."^{20/} A tömegkommunikációs eszközök is bírálatot kaptak: "Gyakran közvetítenek alacsony színvonalu, kispolgári izléstelenségeket árasztó s különösen az ifjúság erkölcsi fejlődését károsító műsorszámokat. Határozottan fel kell lépni az ilyen tendenciák, a burzsoá dekadencia, a kulturális selejt terjesztése ellen."^{21/}

És itt szeretnénk rámutatni megint egy lényeges momentumra. A jó izlés elterjedése, gyökeret eresztése nagy mértékben éppen attól függ, hogy mennyiben tudunk a szórakoztatásba /szórakozásba/, mint természetes emberi szükségletbe, számunkra megfelelő tartalmakat adaptálni.

Mert a szórakozás problémája nem szűkíthető le egyszerűen kulturális kérdéssé, nemcsak az egyéni izlés gondja csupán a munkásság soraiban sem, hanem - éppen az életforma, a "hogyan éljünk?" dilemma szálán keresztül - szorosan kapcsolódik legátfogóbb társadalmi kérdéseinkhez is.

Sokan beszélnek a tudat elmaradásának ismert marxista tételéről is, igazolni akarván a művészetben az alacsonyabban jelentkező igényeket. Meg kell jegyezni, hogy a tudat elmaradásának általános igazságából nem következik, nem következhet a belenyugvás, a semmittevés, az ideológiai közömbösség. S a jelenlegi izlés tudomásul vétele és kodifikálása sem.

Látható, az átlagolt, kiegyensúlyozottnak tűnő kulturális fejlődést mi minden befolyásolhatja és befolyásolja, s vele együtt az izlés, a jó izlés alakulását is. Nagy igazság - s ezt ma már mindenki világosan látja -, hogy az emberek tudatának, izlésének fejlesztésére nem lehet úgy öt éves terveket csinálni, mint ahogyan a gazdasági életben. Az ember lassan, sok közvetett és közvetlen összetevőn, lépcsőfokon át jut el a jó izlés birtoklásáig.

Ezért hát a fejlődés, a tényszerű előremozgás ellenére napjainkban is találkozhatunk az izlésformálás gondjaival. Persze, nem takarékosági, pénzkérdés ez elsősorban - ahogyan azt oly sokszor hallani. Nyilván nem mellékes ez sem. De a szemlélet, a látásmód, a hivatásérzet mindennél fontosabb meghatározók!

A közelmúltban a munkások izlését elemző tanulmányában Kamarás István^{22/} hangsúlyozta: nem azt akarja mondani és ábrázolni, hogy "ez van", hanem azt, hogy "ilyen is van." Izlésformálási gondjaink fogalmazódnak meg azokban az esettanulmányokban, amelyeket közreadott. Bemutatja a céltalanul élőket, azt, akit iparkodónak, vagy lelkesnek, tervekkel induló típusnak nevezett el. Bemutatja a szívósan, szívvel dolgozókat, vagy azokat akik lázadoznak, és erőfeszítésük révén végül is felülkerekednek a művelődésben is.

Jó és rossz példákat mai tapasztalataink alapján mi is hozhatnánk. Ám - időnk lassan lejárván - csak egy dologról szólunk még. Közművelődésünkben, izlésformáló munkánkban különösen fontos a fiatal munkásokkal való foglalkozás. Szociológiai felméréseink, esettanulmányaink arra figyelmeztetnek, hogy sok közülük az olyan, aki nem tud mit kezdeni szabadidejével, s önmagával sem.

Berkovits György megfigyelései alapján mióta az emberek ujságot olvasnak, rádiót hallgatnak, televíziót néznek, legfeljebb tájékozottabbak lettek. De a tájékozottság önmagában csupán civilizációs eredmény - mint pl. az összkomfortos lakás. A falusi munkáskulturát elemezve - úgy véli - változtatásra van szükség. De ehhez először az életmódnak kell megváltoznia. Arra a kérdésre ugyanis, mit csinálnak a fiatalok, a 18 éves futószalag mellett dolgozó munkás-lány így válaszolt: "Szórakozom, mint más." Olyan filmeket néz, amiken nagyokat lehet röhögni, s ha ezt nem lehet, csak azt nézi meg, ami krimi. A 20 éves betanított munkás-fiu pedig így felelt: kirándulok, meccsre járok. S ha rossz az idő, vagy nincs foci? Akkor unatkozom, vagy a haverokkal lógok. A 20 éves szövőgyárban dolgozó munkás-lány pedig randevuzik. S ha nincs randevuja, unatkozik vagy bánkódik. Tehát még eszükbe sem jut az, hogy hasznosan töltsék el ezt az időt, művelődjenek, ismereteket szerezzenek, muzeumba, könyvtárba, művelődési otthoni rendezvényre menjenek el.

A közművelődés munkásainak van hát tennivalójuk, feladatok bőségesen, a művelődési igény felkeltése, az izlés nevelése, formálása tekintetében. Persze - az előbbi példánál maradva - az első előfeltétel a fiatalok /és idősebbek/ megnyerése. És itt egyeztetni kell a mi elképzeléseinket az ő igényeikkel - lehetőleg elvi engedmények nélkül. Mert ne felejtjük el, hogy a művelődés, s benne a jó izlés megszerzése csak az egyén sajátos küzdelmének keretében történhet, s így a művelődés az egyén egész élete megszervezésének fontos eszközévé, tényezőjévé is válhatik.

Ehhez természetesen az is hozzátartozik, hogy a művelődés, a közművelődés munkása ne csak feladatokat kapjon, hanem feltevéleket is annak végrehajtásához, s mindenekelőtt sok-sok segítséget. Hiszen csakis így válhatik a közművelődés, s benne a munkásosztály izlésének formálása, az egész társadalom ügyévé. Mert az izlés fejlődése - amint azt már jeleztük - nagy mértékben tulmutat önmagán. Vele együtt az egyén értékrendje, személyisége, egész alap- és életbeállítódása is jó irányban változik.

Ezért is érett meg a helyzet ma már annak megfogalmazására: a jó izlés társadalmi presztízse a szocialista közművelődés létkérdése.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1./ Stanislaw Pazura: Zаметки о значении исследования исторического вкуса. Studia Estyczne 1974. IX. kötet.
- 2./ Sz. Szabó László: Adalékok a Debreceni Városi Könyvtár működésének muzeumi éveéhez /1928-1944/ Déri Múzeum 1968-as évkönyve. Debrecen. 1970.
- 3./ Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világ-háború között. /1920-1944/ Akadémiai Kiadó, Bp. 1961.
- 4./ Kassák Lajos: Könyv és kultúra. Népszava, 1937. 7. sz.
- 5./ Földes Ferenc: A munkásság és a parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Cserépfalvi Kiadó Bp. 1941.
- 6./ Sz. Szabó László: Munkásolvasók között. Alföld, 1966. 12. szám.
- 7./ Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. KTK Bp. 1965.
- 8./ Mándi Péter: A munkások és a könyv. KTK. Bp. 1968.

- 9./ Kamarás István: A munkások és az olvasás. NPI Bp. 1969.
- 10./ Balogh István: A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről. Kossuth Könyvkiadó Bp. 1968.
- 11./ Szabó György: Izlés és világnézet. Társadalmi Szemle, 1966. 6. sz.
- 12./ Szántó Miklós: A művészi közizlés a szociológus szemével. Valóság, 1967. 6. sz.
- 13./ G. Apreszjan: Voproszi teorii eszteticzeszkogo voszpitanija. MG. Moszkva, 1970.
- 14./ Kortárs, 1969. 4. sz.
- 15./ Dr. Varga Alajosné: Könyvkiadás és olvasás. Statisztikai Szemle, 1971. 3. szám.
- 16./ Iszlai Zoltán: Szűk keresztmetszet. Társadalmi Szemle, 1971. 10. szám.
- 17./ Szombathelyi Ervin: Könyvkiadás - de hogyan? Népszava, 1967. augusztus 22.

- 18./ Varga Sándor: A gazdasági reform és könyvkereskedelem.
Kortárs, 1969. 9. sz.
- 19./ Varga Sándor: A nemzeti irodalom jelenléte. Élet és Irodalom, 1971. július 10.
- 20-21./ Az MSZMP X. Kongresszusának határozata a párt munkájáról és a további feladatokról. Népszabadság, 1970. nov. 29.
- 22./ Kamarás István: Az irodalmi érték esélye lektürolvasóknál.
NPI. Bp. 1975.
- 23./ Berkovits György: Művelődés zárójelben. Kultura és közösség. 1975. 2-3. szám.